

**Київський національний торговельно-економічний
університет
Кафедра публічного управління та адміністрування**

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«Формування системи управління соціальним захистом
осіб з інвалідністю»**

Студента 2 курсу, 7м групи,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

(підпис студента)

Маршалкіної
Олени
Миколаївни

Науковий керівник
доктор наук з державного
управління,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування

(підпис керівника)

Науменко
Раїса
Андріївна

Гарант освітньої програми доктор
наук з державного управління,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування

(підпис гаранта)

Орлова Наталія
Сергіївна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	6
1.1. Поняття та ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю.....	6
1.2. Проблеми соціального захисту осіб з інвалідністю.....	11
1.3. Нормативно-правові засади соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні.....	14
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	17
2.1. Діагностика стану соціального захисту осіб з інвалідністю.....	17
2.2. Інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.....	20
2.3. Інститути громадянського суспільства та їх роль у становленні недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю.....	27
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ.....	33
3.1. Проблеми дотримання міжнародних стандартів в забезпеченні захисту прав і свобод людей з інвалідністю.....	33
3.2. Соціальний захист інвалідів в зарубіжних країнах та можливості його використання в Україні.....	37
3.3. Напрями удосконалення соціального захисту осіб з інвалідністю.....	45
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність обраної теми полягає в тому, що соціальне забезпечення населення є однією з найважливіших складових частин політики держави, що дозволяє забезпечити гідний рівень життя людини, її потреби в матеріальних благах і послугах і водночас є показником соціального розвитку нашої країни.

Згідно статті 22 Конституції України права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Незважаючи на такі конституційні гарантії, чинне законодавство містить значну кількість неузгоджених між собою норм щодо соціального захисту окремих категорій громадян: пенсіонерів, безробітних, сімей з дітьми, малозабезпечених сімей, ветеранів війни та праці, жертв політичних репресій, чорнобильців, інвалідів та інших соціально незахищених категорій населення. Більш того, непоодинокі випадки, коли при прийнятті нових законів, всупереч Конституції України, значно звужуються вже існуючі права та свободи людини та громадянина.

Недоліком чинного законодавства є те, що правове регулювання соціальних відносин і досі здійснюються не єдиним законом а різними законами та підзаконними нормативно-правовими актами. При цьому можна навести численні випадки, коли норми підзаконних актів прямо суперечать акту вищої юридичної сили – закону, що також негативно відображається на правах і свободах людей і громадян.

Нестабільність національного законодавства, його безсистемний характер ускладнює можливість людини на реалізацію чи захист своїх конституційних прав.

Важливий внесок у дослідження питання стосовно соціального захисту інвалідів зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В. С. Андрєєв, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, Ф. Г. Бурчак, О. Г. Чютчева, Є. В. Погорєлов, В. Ф. Погорілко, О.

М. Ярошенко, П. М. Рабінович, Ю. А. Тихомиров, О. Є. Мачульская, Ю. В. Васільєва, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші.

Метою роботи є системний аналіз соціального захисту інвалідів.

За для досягнення поставленої мети в роботі ставляться такі завдання:

- дослідити поняття та ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю;
- визначити проблеми соціального захисту осіб з інвалідністю;
- розкрити нормативно-правові засади соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні;
- діагностувати стан соціального захисту осіб з інвалідністю;
- визначити інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;
- охарактеризувати інститути громадянського суспільства та їх роль у становленні недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю;
- проаналізувати проблеми дотримання міжнародних стандартів в забезпеченні захисту прав і свобод людей з інвалідністю;
- здійснити дослідження соціального захисту інвалідів в зарубіжних країнах та можливості його використання в Україні;
- запропонувати напрями удосконалення соціального захисту осіб з інвалідністю.

Об'єктом дослідження є процес формування та управління соціальним захистом інвалідів.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні аспекти соціального захисту інвалідів.

Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: діалектичного, історичного, моделювання, формально-логічного, порівняльно-правового; аналітико-синтетичного тощо. Зокрема, за допомогою діалектичного та історичного методу досліджено поняття та ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю. Аналіз поняття і змісту проблем соціального захисту осіб з інвалідністю здійснювався з використанням аналітико-синтетичного та системного методу. Органічне

використання спеціальних наукових методів дало змогу реалізувати такі постулати наукового дослідження, як повнота, логічна несуперечливість та об'єктивність.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Випускна кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістра є одним із комплексних досліджень стосовно соціального захисту інвалідів, разом з тим обґрунтовано низку наукових положень та висновків, що стосуються вказаної проблеми, зокрема: досліджено поняття та ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю, визначено проблеми соціального захисту осіб з інвалідністю, розкрито нормативно-правові засади соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні, діагностовано стан соціального захисту осіб з інвалідністю, визначено інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, охарактеризовано інститути громадянського суспільства та їх роль у становленні недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю, проаналізовано проблеми дотримання міжнародних стандартів в забезпеченні захисту прав і свобод людей з інвалідністю, здійснено дослідження соціального захисту інвалідів в зарубіжних країнах та можливості його використовування в Україні, запропоновано напрями удосконалення соціального захисту осіб з інвалідністю.

Обсяг і структуру роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг основної частини випускної кваліфікаційної роботи складає 51 сторінку, до цього обсягу не включають список використаних джерел і додатки). Список використаних джерел налічує 79 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1. Поняття та ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю

Просування України по шляху організації та проведення демократичних, соціальних та правових перетворень, виходячи зі змісту положень конституційно-правових засад розбудови ефективної моделі держави та громадянського суспільства, тісно пов'язано зі здійсненням комплексної соціальної реформи, в тому числі реформи соціального захисту. Серед ключових пріоритетів такого реформування видається доречним виділити напрям формування та розвитку публічного соціального захисту осіб з інвалідністю, передусім шляхом посилення відкритості, прозорості, ефективності та доступності соціальних прав, забезпечення його спрямованості до потреб та інтересів таких осіб.

За своєю суттю соціальний захист осіб з інвалідністю, спрямований на: по-перше, стимулювання розвитку інклюзивного суспільства; по-друге, підвищення ефективності впроваджуваних соціальних реформ; по-третє, розвиток новітньої моделі соціального захисту на основі забезпечення гідного рівня та якості життя; по-четверте, забезпечення дієвості та доступності видів соціального захисту; по-п'яте, підвищення відкритості, дієвості, доступності соціальних прав; по-шосте, розвиток новітнього законодавства в цій царині [53, с. 72].

При цьому публічний соціальний захист є відносно новою організаційно-правовою формою соціального захисту осіб з інвалідністю. Переважно з позицій сьогодення він формується на основі державного соціального захисту осіб з інвалідністю, враховуючи те, що останній успадкований нашою державою від його моделі радянського періоду. Намагання пристосовувати державний соціальний захист осіб з інвалідністю до реалій сьогодення видається недостатньо конструктивним та вдалим, особливо враховуючи те, що в умовах сьогодення значно загострюється тенденція щодо зростання не лише чисельності осіб з

інвалідністю, а й соціально вразливих категорій осіб.

Також формування та розвиток публічного соціального захисту осіб з інвалідністю викликано сучасним етапом здійснення проголошеної децентралізації влади та перерозподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади, тобто коли нові повноваження щодо здійснення соціальної політики, в тому числі соціального захисту, здійснюють місцеві владні інституції (органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади). Тому публічний соціальний захист формується за участю не лише органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування відповідно до закону. На цей час публічний соціальний захист переважно функціонує через домінуючому роль у ньому уповноважених органів державної влади, тобто йдеться про державний соціальний захист осіб з інвалідністю. Натомість територіальний (муніципальний, самоврядний) соціальний захист осіб з інвалідністю тільки формується [33, с. 43].

Варто відзначити, що публічний соціальний захист осіб з інвалідністю має перехідний характер та є досить вразливим соціально-правовим, організаційно-управлінським явищем через: невідповідність сучасному стану розвитку суспільства, держави; відсутність належної, сучасної концепції розвитку; відсутність якісного системного державного управління з питань соціального захисту; невідповідність стратегії щодо децентралізації влади; недосконалість, суперечливість, застарілість законодавства у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю; недосконалість механізмів отримання державних та місцевих соціальних допомог та послуг; недосконалість механізмів реалізації, гарантування та правової охорони прав на окремі види соціального захисту; відсутність ефективного соціального бюджету; відсутність ефективного державного нагляду та громадянського контролю.

Принагідно наголосити, що згідно з нормами Конституції України [1] (ч. 1 ст. 46) право на соціальний захист трактується як право громадян «на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у

старості та в інших випадках, передбачених законом», встановлює, що воно гарантується за рахунок «бюджетних джерел соціального забезпечення» (ч. 2 ст. 46). Також Основний Закон України (ст. 95) передбачає, що «виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків».

У теорії права соціального захисту відсутні єдині підходи до розуміння категорії «публічний соціальний захист». Так, професор Н.Б. Болотіна зазначає, що «у фінансовому аспекті система соціального захисту в Україні складається із трьох джерел: фондів соціального страхування, державного бюджету, недержавних джерел», та підкреслює, що «частина соціального захисту, яка фінансується із державного бюджету будь-якої держави, проявляється у так званому соціальному бюджеті». У цьому контексті державний соціальний бюджет (публічний соціальний бюджет) утворюють кошти Державного та місцевих бюджетів, які спрямовуються на соціальні цілі та потреби, передусім соціальний захист [22, с. 117].

Професори Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенко та інші вчені відзначають, що «державне забезпечення полягає в наданні соціальних виплат і послуг окремим громадянам за рахунок Державного бюджету. Зазначена організаційно-правова форма соціального забезпечення має централізований характер, який знаходить своє вираження в тому, що коло забезпечуваних осіб, а також види забезпечення встановлюються виключно законами України, а також обсяги фінансування чітко закріплюються щорічно в Державному бюджеті України [53, с. 73].

Теоретико-правовий аналіз зазначених законодавчих підходів дозволяє констатувати, що такі підходи: 1) мають фрагментарно декларативний характер; 2) не визначають суб'єктів, відповідальних за функціонування публічного соціального захисту осіб з інвалідністю; 3) не встановлюють гарантій прав осіб з інвалідністю в державному соціальному захисті; 4) не передбачають належного державного супроводу осіб з інвалідністю.

Варто відзначити, що ключова роль у забезпеченні належного

функціонування соціального захисту осіб з інвалідністю належить Міністерству соціальної політики України та підпорядкованим йому органам (установам, організаціям тощо), Фонду соціального захисту інвалідів, місцевим державним адміністраціям, а також органам місцевого самоврядування. Виходячи зі змісту завдань та повноважень відповідних органів влади, варто наголосити, що вони здійснюються за координації та/або підпорядкування Міністерства соціальної політики України [53, с. 74].

З правової точки зору Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, і який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері праці та соціальної політики, соціального захисту, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема забезпечення їх психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, та учасників антитерористичної операції [39, с. 84].

Відповідні завдання знаходять подальшу конкретизацію в повноваженнях Міністерства соціальної політики. За таких обставин буде справедливим констатувати, що через органи Міністерства соціальної політики особа з інвалідністю має можливість реалізувати право на певні види соціального захисту (наприклад, соціальні допомоги, послуги, пільги тощо), а відповідні органи соціального захисту зобов'язані забезпечити реалізацію відповідних прав [33, с. 45].

Ще однією новацією сьогодення є утвердження інституту уповноваженого з прав людей з інвалідністю. Однак такий інститут є малоефективним, враховуючи те, що в правовому полі чітко не визначено його місце в системі соціального захисту осіб з інвалідністю. Крім того, зараз в Україні існує два уповноважених із

прав людей з інвалідністю. Так, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання прав і законних інтересів людей з інвалідністю, в тому числі тих, які отримали інвалідність у зоні проведення антитерористичної операції, інвалідів війни. Водночас Урядовий уповноважений із прав осіб з інвалідністю є уповноваженою Кабінетом Міністрів України посадовою особою, на яку покладено організацію здійснення Кабінетом Міністрів України своїх повноважень з питань захисту прав і законних інтересів осіб з інвалідністю та виконання Україною міжнародних зобов'язань у відповідній сфері [53, с. 75].

Слід зауважити, що система уповноважених суб'єктів у публічному соціальному захисті осіб з інвалідністю потребує системної гармонізації та належного законодавчого оформлення, підвищення окремих видів соціального захисту. За своєю суттю публічний соціальний захист осіб з інвалідністю – це комплексна організаційно-правова форма соціального захисту, яка передбачає надання особам з інвалідністю необхідних видів підтримки (пенсій, допомог, послуг тощо) уповноваженими на те органами (суб'єктами) за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів.

Тому основними ознаками соціального захисту осіб з інвалідністю є наступні: а) комплексна організаційно-правова форма соціального захисту; б) основними видами є: державний соціальний захист осіб з інвалідністю і територіальний (місцевий) соціальний захист осіб з інвалідністю; в) стосується осіб з інвалідністю як правомочних осіб; г) підлягає законодавчій регламентації; г) передбачає надання необхідних видів соціального захисту (пенсій, допомог, послуг тощо); д) уповноваженими суб'єктами виступають органи соціального захисту; е) функціонує за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів; є) підлягає нагляду та контролю.

Враховуючи зазначене, основними тенденціями вдосконалення публічного соціального захисту осіб з інвалідністю є такі: 1) формування дієвої моделі як складової частини формування комплексної соціальної реформи; 2) врахування

міжнародних, у тому числі європейських, соціальних стандартів; 3) посилення ефективності правового статусу осіб з інвалідністю в публічному соціальному захисті; 4) розробка дієвих, ефективних та доступних механізмів реалізації, гарантування прав осіб з інвалідністю в публічному соціальному захисті; 5) спрямованість на забезпечення належного рівня та якості життя осіб з інвалідністю; 6) вдосконалення правового статусу уповноважених органів у публічному соціальному захисті осіб з інвалідністю; 7) вдосконалення управління публічним соціальним захистом; 8) удосконалення правового статусу інститутів уповноважених із прав людей з інвалідністю; 9) посилення ефективності нагляду, контролю з питань публічного соціального захисту осіб з інвалідністю; 10) посилення доступності юрисдикційних способів захисту прав осіб з інвалідністю в публічному соціальному захисті. Подальша стратегія реформування публічного соціального захисту осіб з інвалідністю має передбачати за необхідне розробку, суспільне обговорення, експертизу, в тому числі за участю експертів, учених, інших фахівців, та подальше ухвалення Верховною Радою України кодифікованого закону в цій сфері.

1.2. Проблеми соціального захисту осіб з інвалідністю

Сьогодні пріоритетним напрямом державної соціально-економічної політики розвинутих країн світу є створення умов для повноцінного суспільного життя інвалідів. Інваліди складають особливу категорію населення, чисельність якої постійно збільшується. В нашій країні особливої гостроти це питання набуває у зв'язку із військовим конфліктом на Сході України.

Згідно з Всесвітньою доповіддю щодо інвалідності, підготовленою Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Світовим банком, над якою працювали більше ніж 380 експертів з різних країн світу, визначаються основні бар'єри у суспільстві, пов'язані з «інвалідністю» [70, с. 88].

Неадекватні заходи політики і стандарти. При розробці політики не завжди враховуються потреби людей з інвалідністю, або не застосовуються на практиці існуючі заходи політики і стандарти.

Нестача послуг. Люди з інвалідністю значно уразливіші перед дефіцитом таких послуг, як медико-санітарне обслуговування, реабілітація, а також підтримка і допомога. Проблеми з наданням послуг. Слабка координація послуг, недостатнє кадрове забезпечення та низький рівень професійної підготовки персоналу можуть позначитись на якості, доступності та адекватності послуг для людей з інвалідністю.

Недостатнє фінансування. Ресурси, що виділяються на здійснення заходів політики та планів, часто недостатні. Відсутність доступності. Багато будинків (у тому числі місця загального користування), транспортні системи й інформація не є доступними для всіх.

Неадекватні інформація і комунікація. Інформації у доступних форматах є мало, не задовольняються багато потреб людей з інвалідністю в галузі комунікації. Відсутність консультування та включення в суспільне життя. Більшість людей з інвалідністю не беруть участі в процесах прийняття рішень з питань, що безпосередньо торкаються їхнього життя.

Відсутність даних і досвіду. Нестача точних / достовірних і порівняльних даних про інвалідність, а також досвіду здійснення ефективних програм може перешкоджати розумінню проблем і практичних дій. Вищезазначені проблеми засвідчують, що багато аспектів соціальної політики щодо захисту інвалідів не відповідають викликам сьогодення, а більшість конституційних прав так і залишаються далекими від міжнародних стандартів [70, с. 89]. Проблеми осіб з інвалідністю серед інших соціальних, економічних і політичних проблем сучасності вважаються актуальними в більшості країн світу. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4] є основним нормативно-правовим актом, який визначає основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в різних сферах життя суспільства. Прийняті Кабінетом Міністрів України останнім часом нормативно-правові акти дали поштовх для здійснення реальних практичних кроків щодо підтримки осіб з інвалідністю. Так, у зв'язку зі змінами у законодавстві, а також з метою посилення соціального захисту осіб з

інвалідністю Уряд 31 січня цього року прийняв постанову «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. №585». Відповідно до документа пільги на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів поширено на всіх осіб з інвалідністю, а не тільки з ураженням опорно-рухового апарату, як було раніше [61].

Спільними зусиллями Уряду та Верховної Ради було забезпечено збільшення фінансування програми забезпечення осіб з інвалідністю засобами реабілітації. За інформацією Міністерства соціальної політики, у 2018 році на реалізацію програми передбачено на 150 мільйонів гривень більше, ніж минулого року. Нова модель забезпечення людей з інвалідністю технічними засобами реабілітації побудована на принципах адресності та прозорості.

Урегульовано питання надання особам з інвалідністю послуг із комплексної реабілітації. На засіданні Уряду 26 липня прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. №1686 і від 31 січня 2007 р. №80», яку розроблено з метою забезпечення розвитку системи комплексної реабілітації (абілітації) осіб (дітей) з інвалідністю, реалізації заходів із попередження інвалідності (раннього втручання), вдосконалення механізму направлення та зарахування отримувачів послуг до реабілітаційних установ, та врегулювання інших проблемних питань у сфері надання послуг особам зазначених категорій. Також прийнятий документ приводить чинне законодавство в частині соціального захисту осіб з інвалідністю у відповідність до офіційного перекладу Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї та запровадження європейських стандартів у цій сфері. З метою надання особам з інвалідністю можливості вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх її аспектах, держави-учасниці мають вживати належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю нарівні з іншими доступу, зокрема, до інформаційних, комунікаційних та інших служб, у тому числі електронних та екстрених служб.

За ініціативою Кабінету Міністрів, державною установою «Урядовий контактний центр» запроваджено Web-комунікацію для громадян з порушенням

слуху, що забезпечує їм можливість за допомогою Skype-зв'язку звернутися на урядову «гарячу лінію» 1545 із пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами, адресованими органам виконавчої влади. Як повідомили Укрінформу в управлінні взаємодії з громадськістю Урядового контактного центру (Центр), з початку 2018 року на урядовій «гарячій лінії» зареєстровано понад 81 тис. звернень від осіб з інвалідністю [61].

Отже, на сучасному етапі пріоритетним напрямом державної соціально-економічної політики розвинутих країн світу є створення умов для повноцінного суспільного життя інвалідів. В Україні особливої гостроти це питання набуває у зв'язку із проведенням АТО. Проблеми осіб з інвалідністю серед інших соціальних, економічних і політичних проблем сучасності вважаються актуальними в більшості країн світу, адже головна проблема осіб з інвалідністю це те, що їх права як правило мають декларативний характер, а от гарантії реалізації прав осіб з інвалідністю відсутні, або не мають механізмів реалізації.

1.3. Нормативно-правові засади соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні

Розбудова в Україні новітньої моделі держави, виходячи з об'єктивних передумов розвитку громадянського суспільства, підвищення ефективності та дієвості прав та свобод людини, вимагає за необхідне формування чіткої стратегії на організацію та проведення соціальних реформ насамперед у сфері соціального захисту.

Спрямованість розвитку системи соціального захисту має передбачати дієві та доступні механізми реалізації соціальних прав відповідно до потреб сьогодення, у тому числі потреб та інтересів соціально вразливих категорій осіб. [51, с. 153].

Регулювання питань державної політики у сфері соціального забезпечення населення України здійснюють більше 30 законодавчо-нормативних актів, які поєднують і питання соціального захисту населення. Як показав проведений нами системний аналіз законодавчо-нормативних актів, які визначають основу

функціонування національної системи соціального забезпечення, їх можна розділити за двома напрямками: базові та спеціальні.

До базових нормативно-правових актів соціального забезпечення інвалідів в Україні відносимо такі:

- 1) Конституція України, ст. 46 (1996 р.);
- 2) Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1998 р.);
- 3) Закон України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.);
- 4) Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.);
- 5) Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.).

Спеціальними є:

- 1) Закон України «Про пенсійне забезпечення» (1991 р.);
- 2) Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4] (1991 р.);
- 3) Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4] (1991 р.);
- 4) Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.);
- 5) Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.);
- 6) Постанова КМУ від 1 серпня 2012 р. № 706 «Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року».

На нашу думку, сьогодні норми багатьох законодавчо-нормативних актів не застосовуються повною мірою, до того ж, деякі з них уже застаріли.

Ураховуючи зазначене, основними тенденціями удосконалення державного соціального захисту осіб з інвалідністю є такі: 1) формування дієвої моделі публічного соціального захисту осіб з інвалідністю як складової процесів децентралізації владних інституцій на основі чітко означеної мети, завдань та

принципів відповідного реформування; 2) урахування міжнародних, у тому числі європейських, соціальних стандартів; 3) посилення ефективності правового статусу осіб з інвалідністю у державному соціальному захисті; 4) розробка дієвих, ефективних та доступних механізмів реалізації, гарантування прав осіб з інвалідністю у державному соціальному захисті; 5) спрямованість на забезпечення належного рівня та якості життя осіб з інвалідністю; 6) удосконалення правового статусу уповноважених органів у державному соціальному захисті осіб з інвалідністю; 7) удосконалення управління державним соціальним захистом; 8) удосконалення правового статусу інститутів уповноважених з прав людей з інвалідністю; 9) посилення ефективності державного нагляду, контролю, громадського контролю з питань державного соціального захисту осіб з інвалідністю; 10) посилення доступності юрисдикційних способів захисту прав осіб з інвалідністю у державному соціальному захисті.

Подальша стратегія реформування державного соціального захисту осіб з інвалідністю передбачає за необхідне розробку, суспільне обговорення, експертизи, у тому числі за участю експертів, вчених, інших фахівців та подальше ухвалення Верховною Радою України кодифікованого закону у цій сфері.

Таким чином, у сфері соціального захисту інвалідів, діють такі нормативно-правові акти: Конституція України, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про місцеве самоврядування», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про соціальні послуги», «Про зайнятість населення», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», та інші нормативно – правові акти.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

2.1. Діагностика стану соціального захисту осіб з інвалідністю

Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду.

24 вересня 2008 року Україною було підписано Конвенцію про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї. А вже через рік 16 грудня 2009 року Верховною Радою України ці два акти було ратифіковано, 6 березня 2010 року Конвенція набрала чинності. З цього часу імплементація Конвенції є одним із пріоритетних завдань Уряду. Відповідно до взятих Україною зобов'язань на сьогодні однією із стратегічних цілей державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність та незалежність людей з інвалідністю. На виконання вимог Конвенції постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706 була затверджена Державна цільова програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року» [62].

Програма спрямована на заохочення, захист і забезпечення повного й рівного здійснення особами з інвалідністю всіх прав людини та основоположних свобод в усіх сферах суспільного життя з урахуванням положень Конвенції, а також вжиття заходів щодо поважного ставлення до притаманної їм гідності.

Також, з метою забезпечення додержання та реалізації прав і свобод осіб з інвалідністю відповідно до вимог Конвенції про права осіб з інвалідністю було

підписано Указ Президента України №553/2016 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю».

На виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету, Верховною Радою України було прийнято поданий Урядом Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Конвенції і Факультативного протоколу до неї» від 07.09. 2016 № 1490, яким внесено зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї», зокрема, слова «інвалід» і «інваліди» замінено словами «особа з інвалідністю» та «особи з інвалідністю».

Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19.12.2017 № 2249, згідно з якими у відповідності до офіційного перекладу Конвенції про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї, було внесено зміни до 44 законодавчих актів, що стосувалися заміни слова «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалід з дитинства» та «інвалід війни» словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю з дитинства» та «особа з інвалідністю внаслідок війни». Крім того, на виконання рекомендацій Комітету розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1073-р затверджено План заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю до першої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю, на період до 2020 року [62].

Кількість осіб з інвалідністю за даними Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України та Пенсійного фонду України. Незалежно від виду пенсії, яку отримують особи з інвалідністю, наведено з в додатку А. Кількість осіб з інвалідністю за регіонами наведено в додатку Б. Кількість уперше визнаних осіб з інвалідністю за регіонами наведено в додатку В.

В Україні кожен 18-й громадянин – інвалід, тобто людина, яка потребує допомоги та підтримки від держави не лише в грошовому еквіваленті, а й особливого планування житла, облаштування під'їздів, громадського транспорту,

забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення, сприяння у здобутті освіти, професійних знань, працевлаштування, медичних і культурних послуг. Широкий спектр проблем людей з інвалідністю в Україні свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. Сучасне життя формує відповідні вимоги до соціального захисту цієї категорії населення. Практика показує, що значна частина положень соціально-економічної політики щодо інвалідів застаріла і не відповідає потребам сьогодення, а також не узгоджується із загальновизнаними високогуманними міжнародними нормами і стандартами [46].

У Національній доповіді “Про становище інвалідів в Україні» окреслено такі проблеми у сфері соціального захисту інвалідів: забезпечення пенсійних і соціальних виплат інвалідам у розмірах, які б гарантували їм достатній рівень життя; отримання гідної освіти в рамках інтегрованих форм навчання; забезпечення можливості безперешкодного отримання реабілітаційних послуг за місцем мешкання інваліда; можливість трудової діяльності без дискримінації у процесі працевлаштування та подальшої роботи; реформування стаціонарних установ для інвалідів та переведення фінансування на створення допоміжних служб, які дозволяють людям з інвалідністю жити без відриву від соціуму; створення доступного середовища для вільного пересування інвалідів та безперешкодної комунікації. Такий стан свідчить про необхідність не тільки підвищення соціальних виплат інвалідам, але й про зміну технології їх розрахунку та надання. Наприклад, варто замінити соціальні пільги на компенсаційні виплати за невикористані пільги. На наш погляд, особливо важливими є заходи щодо можливості отримання освіти для осіб з вадами здоров'я. Освіта є одним з найефективніших шляхів виходу людини з особливими потребами зі стану ізольованості від суспільства, і саме новітні освітні програми, в тому числі навчання дистанційно, мають стати об'єктом комплексного державно-управлінського впливу. Забезпечення освітою дітей-інвалідів перебуває на досить низькому рівні, існуючі навчальні заклади не дають можливості реалізувати себе та мають безліч недоліків. Треба облаштувати заклади освіти відповідно до

міжнародних стандартів, тобто зробити вільний від бар'єрів вхід до приміщення, облаштувати санвузли, забезпечити доступ на верхні поверхи школи, доступ до громадського транспорту. Заслуговує на увагу досвід багатьох країн, які запровадили у загальноосвітніх закладах інтегроване навчання, що передбачає здобуття знань неповносправних осіб спільно зі здоровими дітьми. Така можливість дає змогу інвалідам значною мірою інтегруватися в середовище ровесників, а здорові діти вчаться допомогти та милосердю, відбувається зміна суспільних стереотипів щодо цієї категорії осіб [46].

Отже, потребує вдосконалення співпраця держави і громадських організацій інвалідів, зокрема вона має відображатися у законі про державний бюджет, в інших основоположних законах, рішеннях уряду, міністерств, місцевих органів влади. Також важливо сприяти громадським організаціям інвалідів у здійсненні моніторингу реалізації державної політики у сфері забезпечення прав осіб з обмеженими фізичними можливостями. На наш погляд, заслуговує на увагу вивчення досвіду Швеції щодо створення і функціонування Інституту з проблем людей з обмеженими можливостями та Інституту з розробки допоміжних засобів для людей з обмеженими можливостями.

2.2. Інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю

З переходом України на новий рівень розвитку ринкової економіки головною проблемою є побудова нової соціально-економічної системи, яка має бути невід'ємною частиною загальнодержавної політики. Це зумовлюється тим, що в ринкових умовах кожна особа має самостійно забезпечувати свій добробут та добробут своєї родини. Політику сучасної держави ми можемо визначити як сукупність соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень і т.п. Об'єктом такої політики є соціально-економічні відносини, що регулюються відповідними інституціями, які становлять основу суспільства, а суб'єктом – держава, політичні партії,

громадські організації. У період перебудови економічних відносин найбільше потерпають від цих процесів малозабезпечені верстви населення. Тому під час трансформації економіки особливої актуальності набуває загальносуспільна проблема соціально-економічного забезпечення як населення в цілому, так і найбільш вразливих його верств, осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Сучасне інституційне регулювання спрямовується на зростання добробуту нації на основі прискореного розвитку соціально-економічної сфери, активного впливу соціальних факторів на підвищення ефективності національного виробництва. Вона є важливим аспектом регулювання національної економіки і відіграє подвійну роль: по-перше, економічне зростання створює сприятливі умови для поліпшення життя людей, по-друге, соціальна політика стає фактором економічного зростання й інституційного регулювання економіки. Весь комплекс соціально-економічних заходів відбувається під контролем держави, в її соціальній та економічній політиці, спрямованих на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення особистих заощаджень, утримання непрацездатних і не забезпечених громадян (це відбувається шляхом перерозподілу доходів), на підвищення рівня добробуту всіх громадян країни через зростання ефективності ринкової економіки. За умови проведення активної соціально-економічної політики відбуваються динамічні перетворення ринкової системи на соціальне ринкове господарство, що ґрунтується на ринкових економічних принципах і соціальному захисті населення [55, с. 78].

Враховуючи інституційну складову, доцільно обґрунтувати окремо найважливіші елементи соціально-економічного забезпечення, тобто економічну та соціальну складові. Зміст економічної складової: соціальна підтримка і захист громадян, включаючи поліпшення матеріального становища, соціалізацію окремих груп населення; надання допомоги потерпілим у результаті стихійних лих, екологічних, промислових або інших катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів, жертвам репресій, біженцям і вимушеним переселенцям; діяльність у сфері профілактики й охорони здоров'я громадян, а також пропаганди здорового способу життя, поліпшення морально-психологічного

стану громадян; сприяння діяльності у сфері освіти, мистецтва, фізичної культури і масового спорту; охорона й належне використання будинків, об'єктів і територій, що мають історичне, культурне або природоохоронне значення, та місць поховання [34, с. 106].

Таким чином, історію розвитку інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні умовно можна поділити на такі етапи: особиста доброчинність, церковна допомога в період Київської Русі, боротьба з жебрацтвом, опіка за часів козаччини, державна система соціально-економічного забезпечення. Аналіз історичних аспектів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями дає змогу визначити системність та послідовність розвитку. Незважаючи на те, що вітчизняна система соціально-економічного забезпечення розвивалася із певним запізненням порівняно з європейською суспільною думкою, інституційне регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями завжди базувалося на християнських принципах милосердя, вона пройшла усі етапи розвитку, трансформувалася від зневаги до розуміння соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями, що вбирає в себе необхідність розробки організуючих, координуючих, регулюючих дій тощо [24, с. 180].

У зв'язку з цим інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями вбачається у трьох аспектах: законодавчі дії на рівні держави та регіону (розкривається переважно в політиці зайнятості та освітній політиці); визначення рівня участі людей з обмеженими фізичними можливостями у суспільному житті (виявляється у критичному аналізі самоорганізації); політика репрезентації людей з обмеженими фізичними можливостями (розкривається в аналізі тематичної інформації, представленої у засобах масової інформації). У цілому бачення осіб з обмеженими фізичними можливостями на рівні державного інституційного регулювання поступово змінюється від індивідуально-патологічної, медичної моделі до соціально-економічної. Для практичного втілення у життя сучасного

інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні сформовано систему реалізації конституційних прав людей з інвалідністю, задля якої співпрацюють на відповідних рівнях Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, загальні й спеціальні суди, центральні органи виконавчої влади, урядові органи державного управління, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, органи прокуратури [55, с. 81].

Законодавча складова інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення, спрямована на підтримку людей з обмеженими фізичними можливостями, передбачає розробку національних програм, реалізація яких на сьогодні повністю залежить від фінансових та економічних можливостей держави, а не від дійсних потреб людей з обмеженими фізичними можливостями.

Звідси формулюється основна мета інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями – максимально можлива їх інтеграція у соціально-економічну систему шляхом гарантування їм рівних з усіма іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов для ведення повноцінного способу існування згідно з індивідуальними здібностями та інтересами. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію ряду завдань. Одним із головних серед них є адаптація людей з обмеженими фізичними можливостями через професійну та освітню діяльність [34, с. 107].

У світовій літературі з проблем інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями існує поняття «якість життя, пов'язана із здоров'ям» (healthrelated quality of life), коли саме якість життя розглядається як інтегральна характеристика при оцінці рівня соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. У цьому аспекті вивчення проблеми особливо актуальним стає аналіз систем освіти та працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями як одних із найважливіших факторів, що можуть стати

вирішальними при формуванні якості життя.

Характерною ознакою існування цієї категорії населення стало обмеження життєдіяльності – це неможливість виконувати повсякденну діяльність засобом та в обсязі, звичайному для людини, що створює перешкоди в соціальному середовищі, ставить її в незручне становище порівняно зі здоровими й проявляється частковою або повною втратою здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролю за поведінкою, а також значним обмеженням обсягу трудової діяльності, зниженням кваліфікації і призводить до соціальної дезадаптації [55, с. 83].

Доведено, що соціально активна особистість з інвалідністю більше задоволена життям та досягає вищого рівня якості життя на відміну від осіб, які не мають змоги вести активний спосіб життя, що найчастіше призводить до безробіття, як наслідок – до бідності, низького рівня життя, дезадаптації у суспільстві.

Таким чином, на нашу думку, доцільним було б пов'язати поняття якості життя не лише з обмеженням здоров'я, а й з обмеженням життєдіяльності, оскільки саме рівень обмежень, що формується з урахуванням фізичних показників та завдяки державній системі подолання обмежень на всіх рівнях, стає вирішальною категорією при визначенні характеристики якості життя [24, с. 182].

Одним з індикаторів соціально-економічної якості життя осіб з обмеженими фізичними можливостями стає рівень їх професійної зайнятості. Зайнятість може розглядатися в економічному, соціальному, політичному, демографічному, виробничому, технологічному аспектах. На державному рівні сутність зайнятості як умови включення в процес виробництва аналізується з позиції виробництва, де праця є основною умовою підтримання належного рівня людей з обмеженими фізичними можливостями; використання, яке передбачає матеріальну винагороду за отримані послуги; з позиції розподілення праці, тобто закріплення працівника за певною сферою діяльності [55, с. 84].

Розуміння інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями у цьому контексті на

перше місце ставить поняття людського капіталу та інвестицій у нього. Інвестиціями за таких обставин можуть бути освіта, накопичення досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність та пошук інформації.

З цієї точки зору проблему інституційного регулювання висвітлюють як урегульованість прав та можливостей щодо доступності соціально-економічних ресурсів. Шлях до соціально-економічного забезпечення – це інвестиції у людський капітал. Важливішого значення таке тлумачення набуває при роботі з людьми з обмеженими фізичними можливостями.

Враховуючи те, що при розробці стратегій інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями виникає необхідність одразу відмовитися від старого директивно-маніпулятивного підходу, який практикувався багато років та виявився малоефективним, згідно з яким людину з обмеженими фізичними можливостями розглядали як безпомічний, безпорадний об'єкт зовнішнього впливу, державну політику у сфері соціально-економічного забезпечення людей з обмеженими фізичними можливостями слід спрямувати на створення належних умов для індивідуального розвитку, актуалізації власних ресурсів, самореалізації, тобто, на самореабілітацію кожного індивіда. Це має бути безперервний процес соціально-економічного забезпечення, вільного розвитку та самовдосконалення людини, родовою сутністю якої є свобода. Адже саме свобода дає людині можливість вільно змінювати вихідні обставини свого існування, а значить, дозволяє їй виступати суб'єктом діяльності, характеризує її не як маріонетку у руках долі, а як активного діяча, автора власного життя [55, с. 85].

Суб'єктивну підсистему соціально-економічного забезпечення формують внутрішні характеристики населення, що виступають як рушійні сили його поведінки у суспільстві. Йдеться, насамперед, про мотиваційні механізми соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. В основі реакцій, які визначають поведінку суб'єктів системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями, лежать численні спонукальні причини (фактори). Чинники, що

впливають на соціально-економічне забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями, на наш погляд, можна класифікувати на макроекономічні, мікроекономічні та індивідуальні (Додаток Г.).

У дослідженнях питань соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями особливу роль відіграє аналіз специфіки їх мотиваційних установок щодо реалізації трудового потенціалу. Приймаючи до уваги, що мотивація – це сукупність рушійних сил (внутрішніх та зовнішніх), які спонукають людину до виконання певних (свідомих і несвідомих) дій, вчинків, то мотивація соціально-економічного забезпечення – це сукупність внутрішніх та зовнішніх мотивів поведінки людей при соціально-економічному забезпеченні.

Основна мета інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями – максимально можлива їх інтеграція у соціально-економічну систему шляхом гарантування їм рівних з усіма іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов для ведення повноцінного способу існування згідно з індивідуальними здібностями та інтересами. Головний вектор розвитку наукових поглядів на проблему інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями сьогодні, на наш погляд, визначають такі чинники: 1) модель соціально орієнтованої держави, яка передбачає створення для осіб з обмеженими фізичними можливостями необхідного середовища існування та їх активне соціально-економічне залучення, вимагає зміни парадигми інституційного регулювання. Разом із тим активна інтеграція осіб з обмеженими фізичними можливостями в соціально-економічну систему, можлива, насамперед, через здійснення комплексу заходів щодо: медичного та соціального страхування, трудової та професійної реабілітації, розвитку інклюзивної освіти; 2) неготовність вітчизняного ринку до використання робочої сили такої якості і конкурентоспроможності, що перешкоджає залученню осіб з обмеженими фізичними можливостями до сфери трудової діяльності, та відтак – їх соціально-економічного забезпечення.

2.3. Інститути громадянського суспільства та їх роль у становленні недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю

Утвердження в Україні демократичних засад розвитку суспільства та держави, декларування системних соціальних реформ, спрямованих на розвиток в Україні сучасної моделі соціального захисту передбачає за необхідне посилення ролі та значення інститутів громадянського суспільства, як важливу мотиваційну складову підвищення ефективності, дієвості та доступності соціальних прав. Адже, в умовах розбудови громадянського суспільства, соціальної та правової держави зростає роль прав людини, які набувають фундаментального значення. За змістом ст. 3 Конституції України [1] «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність». Це означає, що рівень розбудови соціальної держави, здійснення соціальних реформ перебуває у прямій залежності від рівня ефективності та доступності соціальних прав.

Згідно зі ст. 36 Конституції України [1] громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Як засвідчує міжнародний та національний досвід, останнім часом зростає роль інститутів громадянського суспільства у реформуванні та становленні недержавного соціального захисту, що головним чином викликано тим, що держава не має можливостей підтримувати високий рівень соціальних гарантій та стандартів. Крім того, діяльність таких інститутів максимально наближена до потреб та інтересів соціально вразливих осіб, здатністю більш дієвого реагування на їх виклики та запити. Як відомо, нині ми спостерігаємо загальносвітову тенденцію до зростання чисельності соціально вразливих категорій осіб, враховуючи військові, екологічні, соціальні, психологічні та інші чинники. Подібна тенденція сьогодні спостерігається у нашій державі, враховуючи зовнішні та внутрішні виклики. За даними ПРООН, в Україні проживає близько 60% населення за межею бідності, із них майже три мільйони - особи з інвалідністю, хоча ці дані є умовними, оскільки ми не маємо

єдиного національного реєстру. Особливо важливого значення набуває недержавний соціальний захист в Україні в контексті реформування недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю, важливого новаційного значення набувають інститути громадянського суспільства [52, с. 66].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Водночас, громадська організація - це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Разом із тим, відповідно до положень ст. 3 цього Закону, громадські об'єднання утворюються і діють на принципах: добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності [65, с. 120].

По суті, інститути громадянського суспільства спрямовують свою діяльність у контексті соціального захисту осіб з інвалідністю на: належне представництво та захист соціально-економічних прав та інтересів своїх членів; розробку та впровадження ефективних соціальних програм, які включають різні форми та види соціального захисту; підвищення ефективності системи прав своїх членів, насамперед соціально вразливих категорій осіб; адаптацію (реабілітацію) своїх членів у суспільстві та державі. За змістом ст. 1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4] особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У свою чергу, органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації (незалежно від форми власності і

господарювання, виду діяльності і галузевої належності, їх філії, відділення, представництва, що ведуть окремий облік результатів фінансової та господарської діяльності), фізичні особи, інші уповноважені суб'єкти, які використовують працю найманих працівників - громадян України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, залучають представників громадських організацій осіб з інвалідністю до підготовки рішень, що стосуються прав та інтересів осіб з інвалідністю. За таких обставин, права осіб з інвалідністю гарантуються через: діяльність уповноважених органів державної влади; діяльність уповноважених органів місцевого самоврядування; діяльність інститутів громадянського суспільства; діяльність юридичних та фізичних осіб.

Варто відзначити, що норми ст. 12 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4] встановлюють, що громадські організації осіб з інвалідністю, їхні спілки створюються з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їхнього соціального захисту, виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб, у тому числі стосовно доступу їх нарівні з іншими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту, надання соціальних послуг, залучення осіб з інвалідністю до суспільної діяльності, здійснення громадського контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю, представництва їхніх інтересів та усунення будь-яких проявів дискримінації стосовно осіб з інвалідністю та мають право користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством [52, с. 67].

Серед пріоритетів розвитку громадських організацій осіб з інвалідністю також варто виділити здійснення реабілітаційних програм. У зв'язку із цим, варто звернути увагу на норми Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». У ст. 3 цього Закону передбачено, що основними завданнями законодавства України з питань реабілітації осіб з інвалідністю є: створення умов

для усунення обмежень життєдіяльності осіб з інвалідністю, відновлення і компенсації їх порушених або втрачених здатностей до побутової, професійної, суспільної діяльності; визначення основних завдань системи реабілітації осіб з інвалідністю, видів і форм реабілітаційних заходів; розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування; регламентування матеріально-технічного, кадрового, фінансового, наукового забезпечення системи реабілітації осіб з інвалідністю; структурно- організаційне забезпечення державної соціальної політики щодо осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю; сприяння залученню громадських організацій осіб з інвалідністю до реалізації державної політики у цій сфері [52, с. 68].

Крім того, у ст. 4 Конвенції визначено, що держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. З цією метою держави-учасниці зобов'язуються: вживати всіх належних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, що визнаються у цій Конвенції; вживати всіх належних заходів, зокрема законодавчих, для зміни чи скасування наявних законів, постанов, звичаїв та практик, які є дискримінаційними стосовно осіб з інвалідністю; урахувати осіб з інвалідністю в усіх стратегіях і програмах захисту і заохочення прав людини; утримуватися від будь-яких дій або методів, які не узгоджуються із цією Конвенцією, і забезпечувати, щоб державні органи та установи діяли відповідно до цієї Конвенції; вживати всіх належних заходів для усунення дискримінації за ознакою інвалідності з боку будь-якої особи, організації або приватного підприємства; проводити або заохочувати дослідну та конструкторську розробку товарів, послуг, устаткування та об'єктів універсального дизайну, пристосування яких до конкретних потреб особи з інвалідністю вимагало б якомога меншої адаптації й мінімальних витрат, сприяти наявності й використанню їх, а також просувати ідею універсального дизайну під час вироблення стандартів і керівних орієнтирів; заохочувати дослідницьку розробку, а також сприяти наявності й

використанню нових технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, засобів, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжних технологій, які підходять для осіб з інвалідністю, приділяючи першочергову увагу недорогим технологіям; надавати особам з інвалідністю доступну інформацію про засоби, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжні технології, зокрема нові технології, а також інші форми допомоги, допоміжні послуги та об'єкти; заохочувати викладання спеціалістам і персоналу, що працюють з особами з інвалідністю, прав, які визнаються у цій Конвенції, щоб удосконалювати надання гарантованих цими правами допомоги та послуг. Відповідні міжнародно-правові кроки передбачають зобов'язання перед інститутами держави та громадянського суспільства у напрямку підтримки прав людей з інвалідністю. Разом із тим, норми та приписи Конвенції потребують цілісної та системної імплементації у процесі розбудови внутрішнього законодавства про права людей з інвалідністю [65, с. 122].

Отже, інститути громадянського суспільства з питань прав осіб з інвалідністю - це інститути громадянського суспільства, які спрямовують свою діяльність з метою представництва, здійснення та захисту прав і інтересів осіб з інвалідністю [52, с. 69].

Перспективними напрямками удосконалення недержавного соціального захисту через призму діяльності інститутів громадянського суспільства є наступні: 1) формування національної стратегії розвитку недержавного соціального захисту; посилення взаємної координації та активізації позиції держави та інститутів громадянського суспільства з питань прав осіб з інвалідністю; мотивація громадських організацій осіб з інвалідністю з питань впровадження соціальних програм (заходів) з питань прав осіб з інвалідністю; 4) адресна державна підтримка соціальних програм (заходів) інститутів громадянського суспільства з питань прав осіб з інвалідністю; 5) законодавче забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства щодо недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю; 6) запровадження національного громадського Форуму з прав осіб з інвалідністю; 7) запровадження

публічної звітності інститутів громадянського суспільства про стан реалізації соціальних програм з питань прав осіб з інвалідністю; 8) розробка та ухвалення Кодексу про права осіб з інвалідністю, в якому має бути відведено місце недержавному соціальному захисту осіб з інвалідністю.

В умовах глибинної кризи державного соціального захисту, а також соціального страхування. До того ж варто врахувати, що в Україні достатньо швидкими темпами зростає чисельність соціально вразливих осіб, особливо осіб з інвалідністю. Відсутність достатнього бюджетного фінансування соціальних видатків, що особливо гостро, спостерігається останнім часом, свідчить про пошуки альтернативних джерел фінансування соціальних програм з питань прав осіб з інвалідністю. Разом із тим в Україні відбувається складний та суперечливий процес становлення недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю через призму діяльності інститутів громадянського суспільства, що пов'язано з такими факторами, як: відсутність єдиної концепції розвитку недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю; застарілість та неефективність законодавства про соціальний захист, яке надає переваги державному соціальному захисту; відсутність механізмів адаптації міжнародних соціальних стандартів; відсутність належної мотивації інститутів громадянського суспільства; відсутність партнерства та підтримки у взаєминах держави та інститутів громадянського суспільства; недосконалість, застарілість та неефективність системи соціальних прав осіб з інвалідністю; низький рівень державних соціальних стандартів та гарантій; відсутність єдиного реєстру осіб з інвалідністю, який би враховував нозологічні, медико-реабілітаційні, соціальні та інші адаптаційні чинники; 9) відсутність державного нагляду та контролю. У цьому контексті важливого значення набувають питання щодо участі у системі недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю таких інститутів громадянського суспільства як: громадські, волонтерські, благодійні організації та ін. Формування в Україні ефективної моделі недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю вимагає належного законодавчого забезпечення та мотивації.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ

3.1. Проблеми дотримання міжнародних стандартів в забезпеченні захисту прав і свобод людей з інвалідністю

Прийняття у 1996 р. Конституції України [1] стало важливою подією на шляху до розбудови на європейському просторі суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а також обумовило якісно новий підхід до формування оновленої правової системи. Законодавче закріплення прав та свобод людини і громадянина, у тому числі у сфері соціального захисту, відбувається з урахуванням та відповідно до міжнародних стандартів, що зумовлює проблеми практичної імплементації міжнародно-правових норм у сучасних соціально-економічних умовах.

Соціальні стандарти в національному законодавстві України та в міжнародних нормативно-правових актах не втрачають своєї актуальності, оскільки кожна держава проголошує себе соціальною, а відповідно і соціальний захист має бути на високому рівні. Більше того, в науці права соціального забезпечення простежується тенденція до активнішого вивчення цього питання і створення окремого напрямку досліджень, як міжнародне право соціально забезпечення. Перспективність таких досліджень далекоглядна і необхідна, адже міжнародно-правове регулювання буде тільки збільшуватись, а соціальні права розширюватися та конкретизуватися. Це являється актуальною юридичною, педагогічною та науково-практичною проблемою. Понад 650 млн. людей, що становить приблизно 10-15 % населення світу живуть з інвалідністю. За даними Програми розвитку ООН 80 % інвалідів живуть у країнах, що розвиваються. Згідно з оцінками Світового Банку 20 % найбільш бідних жителів Землі складають інваліди. Отже, проблеми інвалідів належать до міжнародних проблем, а міжнародним співтовариством вироблено загальні норми та принципи

формування політики держав щодо інвалідів. Вирішальним чинником у міжнародному регулюванні проблем інвалідів є визначення того, що питання інвалідності належить до сфери прав людини, однак, незважаючи на те, що було прийнято значну кількість міжнародних актів, люди з обмеженими можливостями в усьому світі продовжують зазнавати дискримінації, а їх права порушуються. Існуючі міжнародні документи з прав людини не висвітлювали всесторонньо права осіб з інвалідністю, а самі люди з інвалідністю не використовували у повній мірі різноманітні механізми захисту, які передбачені цими документами [79, с. 178].

У грудні 2006 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН про права інвалідів та Факультативний протокол до неї. Конвенція передбачає основні міжнародні стандарти забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю. На шляху дотримання цих стандартів Україна підписала та Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI ратифікувала цей надзвичайно важливий нормативно-правовий документ. Мета цієї Конвенції полягає у заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного користування всіма людьми з інвалідністю усіма правами людини та основоположними свободами, а також в заохоченні поваги до властивої їм гідності. Тому, на сьогодні питання щодо дотримання нашою державою міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю, їх повної інтеграції в суспільство, є досить актуальним.

На сьогодні пріоритетними стають дослідження законодавства України на відповідність положенням міжнародних нормативно-правових документів з питань проблем інвалідності, зокрема, Конвенції ООН про права інвалідів як першого міжнародного нормативно-правового документа, який має обов'язкову юридичну силу для держав-учасниць. Тому питання дотримання цих стандартів, вивчення набутого досвіду, аналіз чинного законодавства з проблем інвалідності є актуальними і потребують подальших розробок цієї науково-практичної проблеми такими науками як юриспруденція, педагогіка, психологія, медицина тощо, а також об'єднання зусиль громадськості, державних органів та громадських організацій інвалідів.

Необхідні своєчасні конструктивні внутрішньодержавні реформи, які б закріплювали правозахисний механізм, могли б сприяти поліпшенню стану розв'язання проблем з інвалідністю в Україні. Отже, від соціального захисту інвалідів необхідно терміново переходити до реального забезпечення їх прав, а це означає прискорення Україною імплементації Конвенції ООН про права інвалідів.

Поступові кроки нашої держави в напрямку дотримання прав і свобод осіб з інвалідністю дозволять гармонізувати норми вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, планомірно створювати систему їх практичної реалізації. Основними нормативно-правовими документами, що стали предметом аналізу права є чинні міжнародні та вітчизняні нормативні акти та витяги з них, які стосуються правового забезпечення життєдіяльності та захисту інвалідів в Україні. Здійснення внутрішньодержавних реформ вимагає знання об'єктивної інформації щодо забезпечення та реалізації прав інвалідів, тому на допомогу у вирішенні цих питань Всеукраїнське громадське соціально-політичне об'єднання «Національна Асамблея інвалідів України» (НАІУ) здійснила в 10 регіонах України моніторинг стану дотримання прав людей з інвалідністю. Національною Асамблеєю інвалідів України було проведено аналіз законодавства України та практики його реалізації на відповідність положенням Конвенції ООН про права інвалідів. Так, суспільство схильне сприймати людей з інвалідністю крізь призму негативних стереотипів [72, с. 102].

Наступним важливим кроком нашої держави після підписання Конвенції в вересні 2008 року стало прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 29 липня 2009 р. № 784 «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 рр. «Безбар'єрна Україна». Даною Постановою, з метою подальшої реалізації державної політики із створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення і на виконання положень статті 9 Конвенції ООН про права інвалідів, Кабінет Міністрів України затвердив план заходів «Безбар'єрна Україна». Першочерговим

завданням відповідно до цього документу є складання переліку нормативно-правових актів, що підлягають прийняттю для реалізації положень Конвенції ООН про права інвалідів у частині пристосування інформаційної, транспортної і соціальної інфраструктур, вулично-дорожньої мережі до потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення або перегляду з метою внесення до них відповідних змін.

Слід зазначити, що програми щодо соціального захисту інвалідів віднесено до пріоритетних державних програм, а видатки на їх виконання переважно відносяться до захищених статей Держбюджету України. Тому такі заходи дозволять змінити підходи до ролі та місця людей з інвалідністю в економічному та соціальному житті суспільства, підвищити рівень їх матеріального забезпечення, створити умови для їх послідовного включення до суспільного життя країни [79, с. 180].

Таким чином, перші реальні та значущі кроки на шляху до підвищення рівня соціального захисту інвалідів та гармонізації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, їх практичної реалізації, Україна вже зробила. Подальша робота буде залежати від всіх і кожного, зокрема, від забезпечення державою активної взаємодії державних органів та громадських організацій інвалідів, адже така робота потребує об'єднання зусиль осіб, які працюють над проблемою забезпечення прав і свобод людей з інвалідністю. Зрозуміло, що головну відповідальність за дотриманням і забезпеченням прав людей з інвалідністю несуть безпосередньо самі держави. Таким чином, подальші своєчасні конструктивні внутрішньодержавні реформи, які б закріплювали правозахисний механізм, запропонований вищезазначеними документами, могли б сприяти поліпшенню справи розв'язання проблем людей з інвалідністю в нашій державі. Слід зазначити, що прискорення імплементації міжнародних стандартів про права інвалідів в свою чергу сприятиме посиленню контролю і відповідальності з боку держави за дотриманням та реалізацією прав людей з інвалідністю. Вирішення проблем осіб з інвалідністю потребує, перш за все, переорієнтації державної політики щодо інвалідів у напрямку створення їм рівних прав та можливостей з

іншими категоріями громадян та захист від дискримінації, запровадження дієвого механізму реалізації усієї повноти їх конституційних прав, неухильного виконання зобов'язань держави. Така діяльність особливо необхідна у зв'язку із підписанням та ратифікацією Україною Конвенції ООН про права інвалідів.

Зазначене вище стверджує важливість та необхідність створення умов дотримання міжнародно-правових стандартів та їх нормативного закріплення у національному законодавстві.

3.2. Соціальний захист інвалідів в зарубіжних країнах та можливості його використання в Україні

Сучасна соціально-політична практика розвинених демократичних країн світу свідчить про те, що найбільш успішними є ті з них, де вся система державного управління ставить на перше місце людину. Система соціального захисту відіграє в цьому питанні надзвичайно важливу роль. Без неї важко уявити собі успішну побудову соціальної держави. З цієї точки зору уявляється цікавим вивчення досвіду розвинених демократичних країн в питаннях соціального забезпечення і застосування цього досвіду в українських політичних реаліях.

Упродовж періоду реформ в Україні урядові програми звертали особливу увагу на необхідність активізації соціальної політики. Тоді, коли Україна висувала концепції щодо економічного підйому в соціальній сфері й розв'язання найгостріших соціальних проблем, соціальний курс європейських держав уже був визначений і характеризувався реалістичністю цілей існування заможного та справедливого життя в умовах поширення глобалізації, підвищення ролі громадян у власному соціальному забезпеченні й активізації соціального життя за допомогою інтенсивних чинників. Зазначимо, що в країнах розвинутої ринкової та трансформаційної економіки існують суттєві відмінності, порівняно з Україною, в соціально-економічному та політичному становищі [69, с. 31].

Однак у формуванні ефективної моделі соціального захисту населення України зарубіжний досвід може бути використаний, зокрема у наступних

напрямах. 1. Розроблення ефективної моделі соціального захисту, яка би враховувала специфіку зарубіжної та вітчизняної економічних систем, національних інтересів і потреб населення. 2. Акцентування на основних проблемах у зазначеній сфері, котрі простежуються у зарубіжних країнах, для їх уникнення у вітчизняній практиці. 3. Гарантування імплементації науково обґрунтованих соціальних програм. 4. Запровадження найвідповідніших для нашої держави принципів і механізмів здійснення соціальної політики. 5. Реформування системи управління соціальним захистом, що передбачає розв'язання соціальних проблем насамперед не в центральних державних структурах, а в регіональних. Підвищення ролі недержавних громадських організацій. 6. Застосування ефективних, дійових методів для боротьби з бідністю, малозабезпеченістю, злиденністю, зубожінням та іншими негативними соціально-економічними явищами [21, с. 223].

Існують чотири основні моделі соціального захисту, котрі притаманні країнам-учасникам ЄС:

- континентальна (модель Бісмарка);
- англосаксонська (модель Беверіджа);
- скандинавська;
- південно-європейська.

Континентальна модель встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, отже соціальні видатки фінансуються, переважно, за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Таким чином, ця модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків. У класичному вигляді ця модель базується на принципі соціального страхування і професійній солідарності, що передбачає існування страхових фондів, якими на паритетних засадах керують власники підприємств та наймані робітники. Такі фонди акумулюють соціальні відрахування з заробітної платні, за рахунок яких здійснюються страхові виплати.

Фінансування таких систем відбувається, як правило, незалежно від державного бюджету, оскільки така модель соціального захисту суперечить принципу бюджетної універсальності (згідно з яким бюджет повинен містити всі без винятку державні прибутки і видатки, не допускаючи зміни однієї суми за рахунок іншої). Сьогодні ця модель, як правило, ґрунтується не лише на принципі соціального страхування. Для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати (наприклад, через відсутність страхового стажу), соціальний захист реалізується через принцип соціальної допомоги. Мова йде про допоміжні механізми, які є відступами від початкових засад бісмарківської моделі. Таким чином, розвиток системи соціальної допомоги приводить до модифікації цієї моделі й збільшення частки бюджетного фінансування системи соціального захисту [69, с. 32].

Англосаксонська модель представлена в Європі Великою Британією та Ірландією. Вона базується на таких принципах: – принцип всезагальності (універсальності) системи соціального захисту – поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги; – принцип одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування; – принцип розподільної справедливості — основний у даній моделі, оскільки мова йде не про професійну (як у бісмарківській моделі), а про національну солідарність [59, с. 55].

Донедавна наймані працівники були практично звільнені від сплати страхових внесків і брали участь у системі соціального захисту шляхом сплати податків. Однак, в останнє десятиліття ХХ століття намітилась тенденція поступового зростання участі найманих працівників у фінансуванні страхових програм і збільшення страхових відрахувань із заробітної платні. Ця ж тенденція простежується і щодо підприємців, тоді як соціальні видатки держави протягом останніх років помітно скоротились. Південноєвропейська модель представлена в Італії, Іспанії, Греції й Португалії. В цих країнах системи соціального захисту були створені або вдосконалені лише протягом останніх десятиліть. Дану модель

можна інтерпретувати як таку, що розвивається, перехідну. Західні дослідники відзначають її «рудиментарність».

На нашу думку, з усіх розглянутих моделей не можна виділити однієї, яка би повністю підходила для удосконалення системи соціального захисту нашої держави. Необхідно також зазначити, що на вітчизняній моделі соціального захисту позначився період державного соціалізму й адміністративно-планової системи. Як відомо, соціалізм становив систему домінування соціальних цінностей над економічними, поширеною була система безкоштовно наданих державою соціальних послуг. Спектр цих соціальних послуг мало залежав від індивідуального внеску окремого індивіда, знижуючи стимули для підприємливості й активної економічної поведінки. Економіка діяла за принципами адміністративного планування та державного замовлення, зарплата працівників не залежала від зміни продуктивності праці. Отже, тотальне домінування соціального над економічним сформувало певний менталітет громадян, котрі очікують від держави соціальних гарантій і підтримують патерналізм. Аналіз нормативно-правових актів зарубіжних країн щодо проблем працевлаштування інвалідів свідчить про існування двох основних моделей законодавства: антидискримінаційного та законодавства, що ґрунтується на системі квот і виплат. Перша модель поширена у США, Канаді, Австралії, Великобританії, скандинавських країнах тощо і характеризується відсутністю квот робочих місць для інвалідів, наявністю антидискримінаційного законодавства та юридичною відповідальністю за порушення цього принципу. Друга модель поширена у більшості країн Європейського Союзу, Республіці Білорусь та інших колишніх країнах СНД. Розглядаючи досвід держав світу щодо соціального захисту осіб з інвалідністю, варто наголосити, що питання вирішення проблем інвалідів були порушені в рамках регіонального співробітництва держав: 1983–1992 і 1993–2002 були оголошені Азіатсько-тихоокеанськими десятиліттями інвалідів, 2000–2009 – Африканським десятиліттям інвалідів, 2003–2012 – Десятиліттям інвалідів арабських країн, 2003 рік – Роком інвалідів в Європі. На рівні окремих країн найбільш гарантованим інструментом захисту прав інвалідів є

їх конституції. У ряді держав, котрі по праву називають себе соціальними, питання захисту прав інвалідів є пріоритетними. У цих країнах проблеми інвалідів вперше актуалізували глави держав, як правило, зробивши великий внесок у сферу соціального піклування про своїх громадян [36, с. 37].

Найбільш виразно і ефективно це проявилось в США. У 1973 році був прийнятий Закон «Про реабілітацію», який передбачав недопущення дискримінації в державних програмах США при укладанні контрактів з федеральним урядом. У 1976 році Конгресом США був прийнятий Закон про освіту для всіх дітей-інвалідів. Даний закон відкрив двері шкіл для дітей з інвалідністю та ввів ряд захисних заходів, що регулюють надану їхнім спеціальну освіту. У 1988 році Конгрес США прийняв Закон про допомогу за допомогою технічних засобів особам з інвалідністю, відомий як «Тек-Акт».

Модель реалізації громадянських прав є інноваційною в тому сенсі, що вперше в історії в ній інваліди розглядаються як рівноправні члени суспільства і його активні учасники, і створюються передумови для їх повернення в звичайне середовище шляхом деізоляції. Розроблена в США модель реалізації громадянських прав розглядається як міжнародний еталон соціальної політики. У даній моделі не тільки найбільш повно захищені цивільні права, що сприяють підвищенню соціального статусу та інтеграції інвалідів у суспільство, а й визначена як економічно вигідна для держави практика деінституціоналізації, тобто згорання мережі спеціалізованих інтернатів та установ стаціонарного типу і розвитку обслуговування інвалідів за місцем проживання. На сьогодні базовим нормативно-правовим актом, що захищає права інвалідів у США, є згаданий Закон «Про американців-інвалідів», що забороняє дискримінацію інвалідів в трудових відносинах, в державних органах влади, в місцях громадського користування, торгівлі, на транспорті. Закон наказує органам влади всіх рівнів забезпечувати для інвалідів «рівний доступ до отримання переваг від різного виду діяльності, програм та послуг». Це включає користування державними системами освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, знаходження в судах, на виборчих дільницях і міських зборах[59, с. 56].

Закон зобов'язує робити «розумні зміни політики, практики і процедур для уникнення дискримінації щодо інвалідів». Крім того, відповідні державні служби та будівельні компанії повинні враховувати особливості інвалідів при зведенні нових і реконструкції наявних будівель і споруд, щоб полегшити доступ в них людям, які користуються інвалідними візками [69, с. 33].

Аналіз зарубіжного досвіду діяльності органів публічної влади щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів свідчить також іще про одну тенденцію останніх років – співпрацю державних органів і некомерційних (добровільних) організацій (НКО), до яких належать неурядові організації, що є безпосередніми постачальниками послуг (медичних, освітніх, реабілітаційних тощо), громадські, науково-дослідні, правозахисні організації, фонди та ін. Така співпраця отримала назву «соціального партнерства», що розглядається як взаємодія організацій різної юрисдикції для надання населенню соціальної допомоги та послуг нематеріального характеру. Саме таке соціальне партнерство держави, НКО і бізнесу західні експерти розглядають як шлях до вирішення проблем, пов'язаних із реалізацією та захистом прав і свобод інвалідів. Як приклад такої співпраці можна розглядати Францію – країну, в якій уряд вдався до перегляду та політики солідарності, що передбачає субсидіювання НКО, запровадження грантів і контрактів, які надаються та укладаються за результатами діяльності, досягнутими суб'єктами, що надають відповідні послуги (направлені соціальні послуги) в реалізації відповідних завдань. Розглядаючи систему надання соціальних послуг в країнах ЄС, варто відзначити, що на даний час є тенденція щодо зближення систем соціальних послуг. Її виявом є, передусім, створення змішаного ринку та посилення ролі НКО в наданні соціальних послуг.

Така конвергенція значною мірою є наслідком здійснюваної в ЄС спільної соціальної політики, відповідно до якої уряди країн ЄС зобов'язані забезпечувати на ринку соціальних послуг вільну конкуренцію, рівний доступ і недискримінацію суб'єктів, що надають соціальні послуги. Інститути ЄС розглядають діяльність НКО, що надають соціальні послуги, важливою складовою поняття «соціальної економіки», яка є альтернативою концепції «держави загального добробуту» та

«ринкової економіки» [69, с. 35].

Такий підхід означає, що НКО є повноцінними та рівноправними суб'єктами діяльності на ринку соціальних послуг, а до їх діяльності та функціонування висуваються такі ж самі вимоги і критерії, як і до державних соціальних служб і установ. Тому, особливе значення в реформуванні соціальних послуг надається такому державно-управлінському механізму, як співробітництво держави з приватними та громадськими організаціями. Це пояснюється низкою причин, перевагами, найбільш важливими з яких є те, що НКО: краще обізнані з потребами отримувачів соціальних послуг, їх проблемами; швидше реагують на потреби отримувачів соціальних послуг, і гнучкіше їх надають; не забюрократизовані в роботі; можуть привносити додаткові ресурси, генерувати альтернативні джерела фінансування; мають значний потенціал для інновацій [36, с. 38].

Гострота питань щодо сприяння зайнятості інвалідів обумовлена визнанням на міжнародному рівні як одного із напрямків державної політики. Так, Конвенція МОП № 159 передбачає, що кожна держава відповідно до національних умов, практики й можливостей розробляє, здійснює й періодично переглядає національну політику в галузі професійної реабілітації й зайнятості інвалідів, а також закріплює принципи такої політики. Серед них: сприяння можливостям зайнятості інвалідів на вільному ринку праці; рівність можливостей інвалідів і трудящих у цілому; рівність звернень і можливостей для працюючих чоловіків і жінок, які є інвалідами. Також при цьому встановлено, що спеціальні, позитивні заходи, спрямовані на забезпечення справжньої рівності звернень і можливостей для інвалідів та інших працюючих, не вважаються дискримінаційними стосовно інших працюючих [59, с. 57].

Окремо слід зазначити, що останнім часом все більше створюються передумови для формування та розвитку нового виду зайнятості – цифрового. Цей вид зайнятості передбачає використання цифрових технологій на всіх етапах процесу праці та формування соціально-трудових відносин між суб'єктами ринку праці за їхньою допомогою. Цифрова зайнятість належить до гнучких форм та має

всі ознаки, притаманні останнім, зокрема: гнучкий графік роботи; нестандартне робоче місце – найчастіше дистанційне; відсутність довготривалих трудових контрактів та ін.

Ще однією перевагою цифрової зайнятості є глобальна мобільність, яка відкриває додаткові можливості як для роботодавця, так і працівника. Цифрові технології роблять ринок праці по-справжньому глобальним. Будь-який працівник, який має доступ до Інтернету, є суб'єктом глобального цифрового ринку праці. Цифровий працівник може знайти собі роботу в іншому місті або країні, і це не потребує від нього зміни місця проживання. І головне – він може отримати гідну оплату своєї праці. Отже, на наш погляд, цифрову зайнятість, завдяки її мобільності, доцільно використовувати як інструмент щодо зниження безробіття осіб з інвалідністю, адже завдяки своїй інноваційності вона є конкурентною перевагою та фактором забезпечення економічного зростання та добробуту кожної людини.

Таким чином, турбота про інтеграцію інвалідів у суспільство в усьому світі ініціюється, як правило, главами держав, і включає не тільки будівництво пандусів та спусків, але і цілий ряд заходів щодо усунення всіх можливих бар'єрів, а також створення окремих державних інститутів, які координують і контролюють проведення державної політики по відношенню до інвалідів. Згідно з міжнародно-правовими документами процес дієвої та повної інтеграції в життя суспільства в першу чергу заснований на забезпеченні доступності всіх сфер суспільного життя, на сприяння повноцінній та ефективній участі інвалідів у процесі прийняття рішень. Фінансова реалізація даних заходів у багатьох країнах проходить за рахунок зниження асигнувань в результаті проведення деінституціоналізації, тобто згортання мережі спеціалізованих інтернатів та установ стаціонарного типу і розвитку обслуговування інвалідів за місцем проживання. Варто відзначити, що світовим комітетом щодо осіб з інвалідністю, Інститутом Франкліна і Елеонори Рузвельт заснована щорічна міжнародна премія за турботу про інвалідів імені Франкліна Делано Рузвельта, що вручається державі, яка досягла значного прогресу у вирішенні завдання повноцінної участі

інвалідів у житті суспільства.

3.3. Напрями удосконалення соціального захисту осіб з інвалідністю

Напрями удосконалення соціального захисту осіб з інвалідністю мають будуватись на необхідності розробки проекту Соціального кодексу України, який має стати соціальною «конституцією» суспільства, відображати стан та динаміку організації та проведення в Україні соціальних реформ, зокрема з соціального захисту осіб з інвалідністю.

Основні засади права на соціальний захист сформульовані у ст. 46 Конституції України [1], а саме: 1) усі без винятку громадяни України мають право на соціальний захист; 2) основою такого захисту є соціальне забезпечення; 3) підставами соціального забезпечення є передбачені законом соціальні випадки, зокрема повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, старість, інші випадки, визначені законом; 4) гарантіями забезпечення цього права є загальнообов'язкове державне страхування за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення і створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними; 5) пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [57, с. 43].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 з відповідними змінами, загальнообов'язкове державне соціальне страхування – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.

Існує велика кількість недоліків у законодавстві про соціальне забезпечення: значна нестабільність, бо акти, що його стосуються, постійно

зазнають чисельних змін і доповнень; безсистемність і брак єдиної термінології, коли одні й ті самі поняття формулюються порізно; порушення однастайності державної системи соціального страхування; не завжди відчувається внутрішньогалузевий і міжгалузевий зв'язки між правовими нормами, що регулюють відносини із соціального страхування; збільшується кількість бланкетних норм, посилюється декларативність у правовому регламентуванні вказаних відносин тощо.

Виходячи із цього, постає нагальна потреба вдосконалення законодавства України у сфері соціального забезпечення населення. У своїй роботі Є. В. Погорелов до форм удосконалення законодавства України відносить: обговорення проектів нормативно-правових актів, їх узгодження й експертизу, підписання законів Президентом України, державну реєстрацію підзаконних нормативно-правових актів відповідними органами юстиції, ревізію, новелізацію, офіційне нормативне тлумачення й систематизацію незаконних актів, припинення чинності неконституційних і незаконних нормативноправових актів судовими рішеннями.

Тому виникає необхідність докладніше зупинитися на систематизації як одній із форм удосконалення законодавства, а саме на кодифікації.

Кодифікація – це один зі способів систематизації законодавства, що полягає у створенні нового, вдосконаленого, об'єднаного загальним предметом правового регулювання нормативно-правового акта на основі старих нормативних актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту. Н. Б. Болотіна зазначає, що в соціальному законодавстві спостерігається тенденція «життя за подвійними стандартами», коли законом соціальні виплати встановлюються на рівні одного стандарту і водночас у цьому ж законі або підзаконному акті встановлюється норма щодо обмеження такого розміру. Крім того, поки що відсутні системні законодавчі акти, які б комплексно врегульовували суспільні відносини в соціальній сфері. А як ми бачимо, необхідність їх прийняття очевидна[22, с. 174].

Для порівняння сучасного стану соціального законодавства необхідно навести приклади зарубіжних країн. Так, Систему соціального забезпечення Німеччини можна вважати однією з найстаріших у світі. Саме в Німеччині в кінці

позаминулого століття вперше з'явилися закони про соціальне страхування. Нині основним нормативним правовим актом, що регулює відносини із соціального забезпечення, є Соціальний кодекс Німеччини. Прийнято також ряд законів, присвячених окремим видам соціального забезпечення.

Кодекс соціального забезпечення має також і Франція. Кодекс соціального забезпечення Франції не є єдиним кодифікованим нормативно-правовим актом у досліджуваній галузі суспільних відносин. Кодекс взаємного страхування містить норми, що регулюють діяльність регіональних і первинних класів різних режимів. Окремі положення про соціальне забезпечення містяться також у Трудовому кодексі, Кодексі цивільних і військових пенсій державної служби та ін.

Слід зазначити, що створення в Україні нових кодексів і перероблення наявних не супроводжується проведенням глибокої кодифікації: немає не тільки єдиного підходу до процесів кодифікації, завдяки якому різні кодекси та закони взаємодоповнювалися б, але й опрацювання всіх законів, що їм передують, і тих, що мають прийматися після кодифікації. Такі кодифікаційні процеси останнім часом розгортаються всупереч самому розумінню кодифікації як утворення якісно нового рівня законодавства, котрий досягається завдяки докорінному переробленню чинних нормативних положень.

І. В. Спасибо-Фатєєва слушно зазначає, що в наших реаліях за кожним кодексом або «навздогін» готується пакет законів і підзаконних актів, або поряд із кодексом продовжують діяти й ті закони, які фактично «увійшли» в кодекс. Більше того, це відбувається без їх переробки, а іноді навіть до кодексу потряпляють закони в попередній редакції, як це вийшло з деякими статтями Господарського кодексу України. 10 листопада 2016 року Україна підписала Європейський кодекс соціального забезпечення, який є орієнтиром європейської моделі соціального забезпечення, заснованої на соціальній справедливості. Підписання Кодексу підтверджує, що Уряд України спрямовує свої зусилля на повну адаптацію національного законодавства у соціальній сфері до європейських стандартів, визначених багатосторонніми міжнародними інструментами Ради Європи, якими є Європейська соціальна хартія (переглянута) та Європейський

кодекс соціального забезпечення. Як вже зазначалося вище, 2012 року спроби прийняття Соціального кодексу мали місце, однак не отримали підтримку Верховної Ради. Основними принципами, які були покладені в основу розробки проекту, є збереження соціальних гарантій, встановлених Конституцією України та чинним законодавством, та розширення вже існуючих [57, с. 44].

У пояснювальній записці вказується, що проектом Соціального кодексу України пропонується:

- 1) у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування уніфікувати систему управління фондами соціального страхування на основі створення єдиної вертикалі виконавчих органів, що має забезпечити: економію адміністративних видатків на здійснення фондами своїх функцій та повноважень; більш повне охоплення платників та підвищення рівня збору внесків соціального страхування; цільове спрямування коштів соціального страхування; спрощення взаємовідносин фондів соціального страхування та суб'єктів господарювання щодо реєстрації та сплати внесків;
- 2) впорядкувати та вдосконалити умови пенсійного забезпечення в особливому порядку різних категорій громадян, яке здійснюється з державного бюджету і регулюється на даний час численними спеціальними законами, які не завжди узгоджені між собою;
- 3) узгодити окремі норми правового регулювання, що здійснюється натеper законами України «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
- 4) виробити нові підходи щодо надання соціальної допомоги за виявленими ознаками нужденності, а також удосконалити комплексну систему соціального захисту соціально незахищених категорій громадян.

Кодексом передбачено норми щодо підвищення рівня соціального захисту безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, матерів одиначок, сімей із дітьми та інших осіб, які потребують захисту та допомоги держави.

Важливим питанням, яке розглянуте та врегульоване проектом Соціального кодексу України, є працевлаштування осіб, значна увага приділена молоді, що

закінчує навчальні заклади.

Крім цього, проект передбачає розширення та впорядкування системи пільг та компенсацій певним категоріям громадян, що також встановлені окремими спеціальними законами.

Як ми бачимо з вищенаведеного, в Кодексі планувалося систематизувати все соціальне законодавство, а не вибіркові напрями. І це має свої переваги, оскільки таким чином звичайним людям буде набагато простіше і зручніше ознайомитися зі своїми правами та обов'язками у цій сфері, що забезпечить доступність їх захисту у разі порушення. Прийняття єдиного Соціального кодексу надасть системності соціальному законодавству, усуне численні колізії та розбіжності.

Однак існує й інша думка, яка стосується прийняття двох різних кодексів: Кодексу соціального страхування та Кодексу соціального забезпечення. Прихильники цього підходу пояснюють це тим, що такі складники, як соціальне страхування та соціальне забезпечення, функціонують на кардинально різних принципах і їх відмежування забезпечить більш швидке прийняття кодексів, меншу ймовірність процесуальних вад тощо [57, с. 45].

Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо зробити такі висновки:

1. Законодавство України у сфері соціального забезпечення потребує нагальної кодифікації. Однак процес її реалізації повинен відбуватися з урахуванням негативного досвіду, який ми маємо з прийняттям інших кодексів.
2. Процес кодифікації має завершитися прийняттям Соціального кодексу України, який забезпечить уніфікацію соціального законодавства, подолає наявні прогалини та колізії, а головне, забезпечить більш зручний спосіб захисту своїх прав громадянам України, які цього потребують.
3. Національне законодавство України у сфері соціального забезпечення має бути приведено у відповідність до стандартів Європейського кодексу соціального забезпечення і належним чином забезпечувати гідний рівень соціальних прав населення країни.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можемо констатувати, що поставлену мету досягнуто, проведено системний аналіз соціального захисту інвалідів, на основі якого можемо зробити наступні висновки:

1. За своєю суттю соціальний захист осіб з інвалідністю – це комплексна організаційно-правова форма соціального захисту, яка передбачає надання особам з інвалідністю необхідних видів підтримки (пенсій, допомог, послуг тощо) уповноваженими на те органами (суб'єктами) за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів. Тому основними ознаками публічного соціального захисту осіб з інвалідністю є наступні: а) комплексна організаційно-правова форма соціального захисту; б) основними видами є: державний соціальний захист осіб з інвалідністю і територіальний (місцевий) соціальний захист осіб з інвалідністю; в) стосується осіб з інвалідністю як правомочних осіб; г) підлягає законодавчій регламентації; г) передбачає надання необхідних видів соціального захисту (пенсій, допомог, послуг тощо); д) уповноваженими суб'єктами виступають органи соціального захисту; е) функціонує за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів; є) підлягає нагляду та контролю.

2. На сучасному етапі пріоритетним напрямом державної соціально-економічної політики розвинутих країн світу є створення умов для повноцінного суспільного життя інвалідів. В Україні особливої гостроти це питання набуває у зв'язку із проведенням АТО. Проблеми осіб з інвалідністю серед інших соціальних, економічних і політичних проблем сучасності вважаються актуальними в більшості країн світу, адже головна проблема осіб з інвалідністю це те, що їх права як правило мають декларативний характер, а от гарантії реалізації прав осіб з інвалідністю відсутні, або не мають механізмів реалізації.

3. У сфері соціального захисту інвалідів, діють такі нормативно-правові акти: Конституція України, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про місцеве

самоврядування», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про соціальні послуги», «Про зайнятість населення», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», та інші нормативно – правові акти.

4. Діагностика стану соціального захисту осіб з інвалідністю дає можливість стверджувати, що сьогодні потребує вдосконалення співпраця держави і громадських організацій інвалідів, зокрема вона має відобразитися у законі про державний бюджет, в інших основоположних законах, рішеннях уряду, міністерств, місцевих органів влади. Також важливо сприяти громадським організаціям інвалідів у здійсненні моніторингу реалізації державної політики у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю. На наш погляд, заслуговує на увагу вивчення досвіду Швеції щодо створення і функціонування Інституту з проблем людей з обмеженими можливостями та Інституту з розробки допоміжних засобів для людей з обмеженими можливостями.

5. Основна мета інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями – максимально можлива їх інтеграція у соціально-економічну систему шляхом гарантування їм рівних з усіма іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов для ведення повноцінного способу існування згідно з індивідуальними здібностями та інтересами.

6. В умовах глибинної кризи державного соціального захисту, а також соціального страхування. До того ж варто врахувати, що в Україні достатньо швидкими темпами зростає чисельність соціально вразливих осіб, особливо осіб з інвалідністю. Відсутність достатнього бюджетного фінансування соціальних

видатків, що особливо гостро, спостерігається останнім часом, свідчить про пошуки альтернативних джерел фінансування соціальних програм з питань прав осіб з інвалідністю.

7. Перші реальні та значущі кроки на шляху до підвищення рівня соціального захисту інвалідів та гармонізації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, їх практичної реалізації, Україна вже зробила. Подальша робота буде залежати від всіх і кожного, зокрема, від забезпечення державою активної взаємодії державних органів та громадських організацій інвалідів, адже така робота потребує об'єднання зусиль осіб, які працюють над проблемою забезпечення прав і свобод людей з інвалідністю.

8. Турбота про інтеграцію інвалідів у суспільство в усьому світі ініціюється, як правило, главами держав, і включає не тільки будівництво пандусів та спусків, але і цілий ряд заходів щодо усунення всіх можливих бар'єрів, а також створення окремих державних інститутів, які координують і контролюють проведення державної політики по відношенню до інвалідів. Згідно з міжнародно-правовими документами процес дієвої та повної інтеграції в життя суспільства в першу чергу заснований на забезпеченні доступності всіх сфер суспільного життя, на сприяння повноцінній та ефективній участі інвалідів у процесі прийняття рішень.

9. Законодавство України у сфері соціального забезпечення потребує нагальної кодифікації. Однак процес її реалізації повинен відбуватися з урахуванням досвіду. Процес кодифікації має завершитися прийняттям Соціального кодексу України, який забезпечить уніфікацію соціального законодавства, подолає наявні прогалини та колізії, а головне, забезпечить більш зручний спосіб захисту прав осіб з інвалідністю. Національне законодавство України у сфері соціального захисту має бути приведено у відповідність до стандартів Європейського кодексу соціального забезпечення і належним чином забезпечувати гідний рівень соціальних прав осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254-к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Всесвітня програма дій стосовно людей з інвалідністю від 3 грудня 1982 року. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Конвенція про права інвалідів, прийнята 13 грудня 2006 року. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03. 1991 р. №875-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 21. Ст. 252.
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6.10 2005 р. №2961-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 2–3. Ст. 36.
6. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8.07. 2010 р. № 2456-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50–51. Ст. 272.
7. Про Державний бюджет на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 3. Ст. 31.
8. Про Державний бюджет на 2018 рік: Закон України від 7.12. 2017 р. № 2246-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 3–4. Ст. 26.
9. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. №586-XIV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20–21. Ст. 190.
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

11. Про державні допомоги сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. №2811-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 5. Ст. 21.
12. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 1. Ст. 2.
13. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 33–34. Ст. 404.
14. Про затвердження положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423 / Кабінет Міністрів України. Урядовий кур'єр. 15.07.2015 р. № 126.
15. Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту інвалідів: наказ Міністерства соціальної політики України від 14.04.2011 р. № 129 / Міністерство соціальної політики України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11/para13#n13>.
16. Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю: Указ Президента України від 01.12. 2014 р. № 902/2014 / Президент України. Урядовий кур'єр. 03.12.2014 р. № 225.
17. Про затвердження Положення про Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3.01.2013 р. № 5: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2017 р. № 125. Урядовий кур'єр. 11.03.2017 р. № 45.
18. Басиста А. В. Європейський суд з прав людини як регіональний механізм захисту прав людей з інвалідністю: огляд нещодавньої практики // Право і суспільство. 2016. № 3(1). С. 211-219.
19. Басиста А. В. Універсальні механізми контролю за здійсненням зобов'язань щодо захисту прав людей з інвалідністю // Публічне право. 2016. № 2. С. 324-330.

20. Басиста А. Міжнародне регулювання питань захисту людей з інвалідністю в нормотворчій діяльності Ради Європи // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. Vol. 3, Iss. 1. С. 30-37.
21. Белінська Я. В. Особливості й основні напрями соціального захисту інвалідів: зарубіжний досвід і можливості його застосування в Україні // *Проблеми економіки*. 2016. № 4. С. 223-230.
22. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 615 с.
23. Бомбергер І. Л. Особливості правового регулювання спеціального пенсійного забезпечення по інвалідності // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 262-269.
24. Бук М. О. Поняття та правові ознаки суб'єктів, що сприяють в отриманні соціального обслуговування особам з інвалідністю // *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 179-189.
25. Бук М. О. Принципи соціального обслуговування осіб з обмеженими можливостями // *Форум права*. 2017. № 4. С. 39-46.
26. Вишновецька С. В. Соціальний захист осіб з інвалідністю: теоретико-правові проблеми // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 199-200.
27. Гордієнко Г. М. Юридичне врегулювання соціального захисту інвалідів Вітчизняної війни (1942-1948 рр.) // *Уманська старовина*. 2016. Вип. 1. С. 5-10.
28. Городецька Ю. Ю. Законодавче забезпечення доступності вищої освіти для студентської молоді з інвалідністю в європейських державах // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 2. С. 120-123.
29. Децентралізація системи соціального захисту населення відкрила нові можливості. URL: <http://horodenkarda.gov.ua/detsentralizatsiya-sistemi-sotsialnogo-zahistu-naselennya-vidkrilanovi-mozhlivosti>.
30. Дяченко О. П. Соціальне замовлення як інструмент державно-

приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 20. С. 89-93.

31. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальна держава: сутність і перспективи. Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014 р.; за загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.О. Попелюшка. К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2015. С. 17-21.

32. Іпатов А. В. Гарантії забезпечення осіб з інвалідністю виробами медичного призначення в Україні // Український вісник медико-соціальної експертизи. 2018. № 1. С. 34-45.

33. Казарян Г. Г. Концептуалізація стратегії соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю // Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 4. С. 42-47.

34. Казарян Г. Г. Методологічні підходи до формування системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 5. С. 105-114.

35. Кондратенко В. М. Адміністративно-правове регулювання забезпечення доступності осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної інфраструктури // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Право. 2017. Вип. 2 (спецвип.). С. 94-98.

36. Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: шляхи перейняття зарубіжного досвіду // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. 28. С. 36-38.

37. Кондратенко В. М. Забезпечення прав осіб з інвалідністю на належні умови праці // Правові горизонти. 2016. № 1. С. 45-49.

38. Кондратенко В. М. Міжнародні стандарти у сфері державного забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю // Альманах міжнародного права.

2017. Вип. 15. С. 51-57.

39. Кондратенко В. М. Умови оптимізації адміністративно-правових засобів забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. 2018. Вип. 4. С. 83-88.

40. Корнієнко С. Механізми забезпечення дітей з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації // Актуальні проблеми державного управління. 2013. Вип. 2. С. 84-87.

41. Корнієнко С.К. Механізм формування і здійснення державної політики державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-1-31.pdf>.

42. Костюк В. Л. Пенсійне забезпечення державних службовців по інвалідності у контексті сьогодення: сутність, проблеми та перспективи законодавчого регулювання // Публічне право. 2017. № 1. С. 167-174.

43. Костюк В.Л. Міжнародні стандарти прав осіб з інвалідністю умовах правової, соціальної держави: теоретико-правовий аспект. Актуальні проблеми соціального права в Україні: збірник наукових праць; за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербини, С.Я. Вавженчука; відпов. ред. І.С. Сахарук. Харків: «Юрайт», 2017. С. 119-215.

44. Костюк В.Л. Реформа соціального захисту осіб з інвалідністю у контексті сьогодення: проблеми, виклики та перспективи. Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 3 листопада 2017 р.); за заг. ред. К.Ю. Мельника, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 376-380.

45. Костюк В.Л., Мельник О.Я. Європейський кодекс соціального забезпечення у контексті новітньої моделі джерел права: проблеми та тенденції. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017р.): у 2-х

т.; відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 1. С. 535-540.

46. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні // Державне управління: теорія та практика. 2010. № 2. URL: www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf.

47. Кучер Г. Забезпечення соціальної інтеграції людей з інвалідністю // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 2. С. 81-82.

48. Лаврухін В.В. Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти. Аспекти публічного управління. 2015. № 1-2. С. 66-72.

49. Масленнікова В. Нові підходи державної політики до забезпечення прав осіб з інвалідністю у сфері праці // Україна: аспекти праці. 2010. № 8. С. 20-25.

50. Матрос О. О. Основні засади соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2018. Вип. 82(2). С. 213-216.

51. Мельник В. П. Державний соціальний захист осіб з інвалідністю: науково-теоретичний контекст // Соціальне право. 2017. № 1. С. 152-163.

52. Мельник В. П. Інститути громадянського суспільства та їх роль у становленні недержавного соціального захисту осіб з інвалідністю: науково-теоретичний аспект // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2018. Т. 29(68), № 4. С. 65-70.

53. Мельник В. П. Поняття та ознаки публічного соціального захисту осіб з інвалідністю // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 32. С. 71-75.

54. Мельник В. Тенденції імплементації міжнародних (європейських) соціальних стандартів у процесі законодавчого забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю // Публічне право. 2018. № 3. С. 115-123.

55. Мищак І. М. Особливості інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями //

Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 4. С. 78-85.

56. Новікова Н. Л. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 20. С. 66-70.

57. Новосельська І. Кодифікація законодавства України із соціального забезпечення // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 43-45.

58. Оверчук В. А. Інформаційне забезпечення як основа механізму реалізації соціальної політики щодо професійної реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю // Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 35(1). С. 101-105.

59. Подорожній С. М. Зарубіжний досвід забезпечення окремо взятих прав осіб з інвалідністю // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. 2017. Вип. 2(спецвип.). С. 55-58.

60. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, С.М. Прилипко та ін.; за заг. ред. Т.А. Занфірової, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка. 2-ге вид. переробл. і доповн. Х.: ФІНН, 2012. 640 с.

61. Проблеми осіб з інвалідністю – у полі зору Урядового контактного центру. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2507190-problemi-osib-z-invalidnistu-u-poli-zoru-uradovogo-kontaktnogo-centru.html

62. Реалізація норм Конвенції про права осіб з інвалідністю. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html>

63. Реформування системи управління у сфері соціальної політики в рамках децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування: URL: <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000052/52486/reform-sys-upr.pdf>.

64. Слабкий Г. О. Інвалідність дітей як проблема громадського здоров'я: профілактика та забезпечення ефективної реабілітації // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2016. № 3. С. 4-9.

65. Соболь Є. Захист прав і свобод інвалідів через призму реалізації людиноцентристського підходу в діяльності органів публічної влади // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 120-123.
66. Соболь Є. Людиноцентристський підхід в діяльності публічної адміністрації спрямований на захист прав та свобод інвалідів // Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. 2017. Вип. 1. С. 44-49.
67. Соболь Є. Ю. Методи дослідження діяльності публічної адміністрації у напрямі реалізації і захисту прав інвалідів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 6(3). С. 28-31.
68. Соболь Є. Ю. Правові гарантії забезпечення соціальної адаптованості осіб з інвалідністю в Україні // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 202-208.
69. Сокур Н. Зарубіжна практика соціального захисту інвалідів: досвід для України // Актуальні проблеми державного управління. 2017. Вип. 2. С. 30-36.
70. Сокур Н. Сучасні проблеми соціальної політики в сфері захисту осіб з інвалідністю в Україні / Н. Сокур, Т. Шульгіна // Актуальні проблеми державного управління. 2016. Вип. 1. С. 88-91.
71. Теплова Н. А. Методологія та принципи державного управління щодо забезпечення належної освіти людей з інвалідністю // Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 3. С. 334-341.
72. Ткачук О. В. На шляху дотримання міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2010. № 2. С. 101-105.
73. Факас І. Б. Пенсійне забезпечення по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання в умовах проведення в Україні пенсійної реформи // Право і суспільство. 2013. № 6.2. С. 166-170.
74. Ціж Л. М. Актуальні проблеми забезпечення технічними засобами реабілітації осіб з інвалідністю в Україні // Вісник Запорізького національного

університету. Фізичне виховання та спорт. 2017. № 1. С. 181-189.

75. Шеховцова Б. В. Сучасний стан правового забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. 2017. Вип. 2(спецвип.). С. 59-63.

76. Шлапко Т. В. Місце пенсії по інвалідності в системі права соціального забезпечення // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2013. № 2. С. 77-81.

77. Шурма І. М. Напрямки вдосконалення системи державного управління соціальним захистом осіб з обмеженими можливостями // Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 238-245.

78. Шурма І. М. Нормативно-правовий механізм державного управління соціальним захистом осіб з обмеженими можливостями Шурма // Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 2. С. 234-241.

79. Якименко А. А. Забезпечення та захист прав і свобод людей з інвалідністю: проблеми дотримання міжнародних стандартів // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2017. № 14. С. 177-180.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Кількість осіб з інвалідністю в Україні

	<i>(на початок року)</i>						
	2001	2006	2011	2015	2016	2017	2018
Усього, тис. осіб	2597,5	2495,2	2710,0	2568,5	2614,1	2603,3	2635,6
у тому числі							
I групи	337,7	337,7	310,5	251,8	250,3	240,6	235,4
II групи	1337,0	1128,4	1078,7	915,9	919,0	900,5	899,2
III групи	768,5	906,5	1155,7	1249,7	1291,2	1306,2	1341,9
діти з інвалідністю	154,3	122,6	165,1 ³	151,1 ³	153,5 ³	156,1 ³	159,0 ³
Кількість осіб з інвалідністю у розрахунку на 1000 населення	53	53	59	60	61	61	62

¹ За даними Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України та Пенсійного фонду України. Незалежно від виду пенсії, яку отримують особи з інвалідністю.

² У таблицях – з урахуванням пенсіонерів, яким здійснюється призначення та виплата пенсій органами Пенсійного фонду України, відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб".

³ За даними МОЗ України.

Додаток Б

Кількість осіб з інвалідністю за регіонами на 01.01.2018¹

(осіб)

	Усього, осіб	У тому числі			
		I групи	II групи	III групи	діти з інвалідністю до 18 років
Україна	2635591	235365	899247	1341935	159044
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...
Вінницька	119948	11935	33868	67180	6 965
Волинська	81105	9019	27033	39537	5 516
Дніпропетровська	174779	14514	50064	96994	13 207
Донецька	160128	13744	47057	92447	6 880
Житомирська	106891	11620	41389	47883	5 999
Закарпатська	74206	6101	20873	40557	6 675
Запорізька	109057	10094	34887	57196	6 880
Івано-Франківська	102876	8894	32916	55095	5 971
Київська	121746	10368	52526	50527	8 325
Кіровоградська	59277	4787	17133	33584	3 773
Луганська	50349	4556	17948	25655	2 190
Львівська	203323	17538	51640	123228	10 917
Миколаївська	67162	6266	18763	37240	4 893
Одеська	155145	13559	73542	59947	8 097
Полтавська	94889	7947	35950	45734	5 258
Рівненська	72814	6073	20090	39991	6 660
Сумська	60782	6447	19247	31376	3 712
Тернопільська	67644	6396	19425	37197	4 626
Харківська	166057	12062	63956	80923	9 116
Херсонська	52141	4371	14532	29362	3 876
Хмельницька	132260	10767	44647	71167	5 679
Черкаська	112763	10000	46401	51835	4 527
Чернівецька	54031	4871	15184	29661	4 315
Чернігівська	79132	9682	26246	38905	4 299
м.Київ	157086	13754	73930	58714	10 688
м.Севастополь	...	...	...	...	...

¹ За даними Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України та Пенсійного фонду України. Незалежно від виду пенсії, яку отримують особи з інвалідністю.

Додаток В

Кількість уперше визнаних осіб з інвалідністю за регіонами

	(тис. осіб)			
	2000 ¹	2005	2015	2017
Україна	215,2	212,2	138,2	135,7
Автономна				
Республіка Крим	13,1	11,3	...	...
Вінницька	7,6	7,8	7,0	6,6
Волинська	4,7	4,0	3,8	3,4
Дніпропетровська	15,7	15,5	11,0	10,3
Донецька	21,5	24,4	6,7	6,9
Житомирська	7,4	6,3	4,6	4,4
Закарпатська	3,4	5,3	3,9	3,8
Запорізька	8,1	7,9	6,9	7,3
Івано-Франківська	5,7	5,5	4,8	4,8
Київська	7,4	7,1	6,4	6,5
Кіровоградська	4,7	4,6	3,7	3,4
Луганська	9,8	10,6	2,1	2,2
Львівська	13,1	11,3	11,2	10,9
Миколаївська	5,3	6,2	4,2	4,2
Одеська	11,8	12,9	7,9	8,2
Полтавська	7,7	6,6	5,7	5,6
Рівненська	5,5	5,0	3,7	3,8
Сумська	5,6	3,9	3,5	3,5
Тернопільська	3,5	4,9	3,9	3,7
Харківська	12,0	9,9	8,5	8,2
Херсонська	4,6	5,0	3,3	3,2
Хмельницька	6,0	5,7	4,5	5,2
Черкаська	7,0	6,2	4,1	3,7
Чернівецька	3,3	4,0	3,2	2,9
Чернігівська	6,4	5,7	4,1	3,9
м.Київ	12,5	12,5	9,5	9,1
м.Севастополь	1,8	2,1	...	...

¹ Населення віком 16 років і старше.

Додаток В

Рис. Чинники впливу на соціально-економічне забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями